

Despre înmormântările Culturii Amforelor Sferice pe teritoriul României

de

Ion Motzoi-Chicideanu

Cultura Amforelor Sferice reprezintă unul dintre fenomenele majore ale mileniului 3 a. Chr. din Europa, unde ocupă o arie deosebit de vastă ce pornește din Schleswig-Holstein, cuprinzând zona de litoral a Mării Baltice din Brandenburg, de acolo în Mecklenburg, Vorpommern și regiunea Elba mijlocie-Saale, apoi în cea mai mare parte a Poloniei inclusiv, din nou, litoralul baltic, pentru a pătrunde apoi dinspre Podolia și Volynia către est până la cursul mijlociu al Niprului¹. Mai multe descoperiri, făcute în special în a doua jumătate a sec. XX, documentează prezența Culturii Amforelor Sferice și în spațiul dintre Carpații Orientali și Prut, unde a pătruns dinspre Volynia². În afara unui repertoriu ceramic foarte distinct, atât ca forme, cât și ca decorație - amforele globulare cu decor șnurat -, Culturii Amforelor Sferice îi sunt caracteristice înmormântările de caracter megalitic, cu structuri complexe din piatră. În ultima vreme contactele dintre Cultura Amforelor Sferice, comunitățile tripolijene târzii, grupa înmormântărilor Jamnaja și chiar mai departe spre sud-est, începând din a doua jumătate a mileniului 4 a. Chr., au fost puse din ce în ce mai mult în evidență³. Tradițional grupa Amforelor Sferice a fost, și mai este socotită de unii specialiști, drept o cultură neolitică sau aparținând “perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului”. În clipa de față există destul de multe date ¹⁴C pentru Cultura Amforelor Sferice⁴, care permit plasarea acestora în linii mari în intervalul 3500-2400 a. Chr.⁵ Contemporaneitatea cu “blocul Baden-Coțofeni”, cu complexul tripolijan târziu sau chiar cu mormintele de gen Jamnaja mai

¹Fischer U., *Die Gräber der Steinzeit im Saalegebiet*, Vorgeschichtlichen Forschungen 15, Berlin 1956, 149-160; A. Koško (ed.), *Eastern exodus of the Globular Amphora people: 2950-2350 BC*, în *Baltic-Pontic Studies* 4, 1996; J. Müller, *BerRGK* 80, 1999 (2001), p. 25-9; T. Sulimirski, *Cord Ware and Globular Amphora north-east of the Carpathians*, London 1968 (mai departe Sulimirski, *Cord Ware...*); Svešnikov I. K., *Megalitični pohovannja na zahidnomu Podillu*, L'viv 1957; idem, *Kul'tura kul'jastych amfor*, în *Arheologija Ukrainskoj RSR*, vol. 1, Kijv 1971, p. 240-250; idem, *Kultura šarovidnych amfor*, în S. S. Berezanskaja et al., *Arheologija Ukrainskoj SSR*, vol. I, Kiev 1985, 280-291; Svešnikov I. K., Nikol'čenko, *Dovidnik z arheologii Ukraini. Rovenska oblast'*, Kiiv 1982; M. Szmyt, în vol. A. Koško, *op. Cit.*, p. 3-27; eadem în vol. B. Hänsel, J. Machnik (Hrsg.), *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Nomadenbewegung und Kulturaustausch in den vorchristlichen Metallzeiten (4000-500 v. Chr.)*, PAS 12, Rahden 1998, p. 221-231; T. Wiślański, *Kultura amfor kulisttych w Polsce północno-zachodniej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966; idem, *The Globular Amphora culture*, în vol. T. Wiślański (red.), *The Neolithic in Poland*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, p. 178-231.

²C. Mătasă, *Materiale* 5, 1959, p. 723-734, inclusiv nota finală semnată de M. Petrescu-Dîmbovița; M. Dinu, *ArhMold* 1, 1961, p. 43-64; Șt. Cucos, *MemAntiq* 9-11, 1977-1979 (1985), p. 141-161; V. Mihăilescu-Bîrliaba, *MemAntiq* 22, 2001, p. 157-217.

³Ju. J. Rassamakin, *Baltic-Pontic Studies* 2, 1994, p. 112-132; V. I. Kločko, A. Koško, M. Szmyt, în vol. *The foundations of radiocarbon chronology of cultures between Vistula and Dnieper: 3150-1850 BC*, *Baltic-Pontic Studies* 7, 1999, 264-282; Szmyt, *op.cit.*, p. 227.

⁴Szmyt, *op.cit.*, p. 227-230.

⁵S. Kadrow, Marzena Szmyt, *Baltic-Pontic Studies* 4, 1996, p. 103-111, cu cele mai recente date radiocarbon.

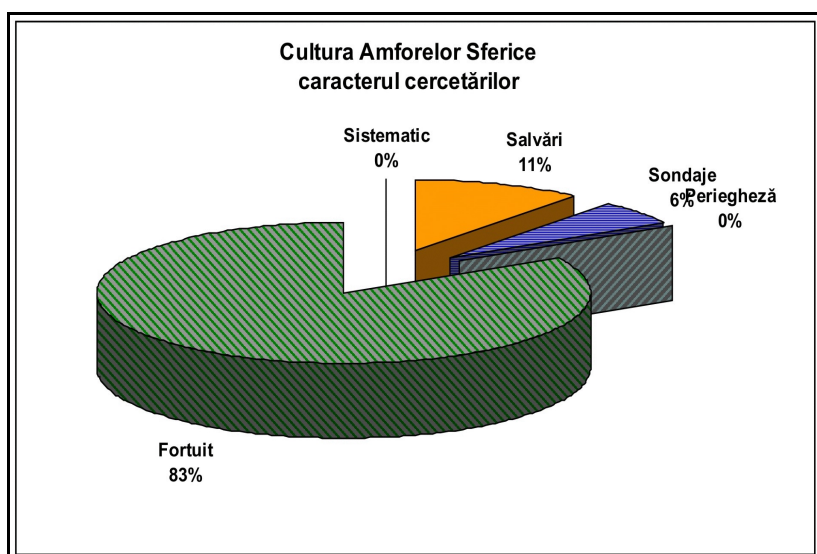

Figura 1

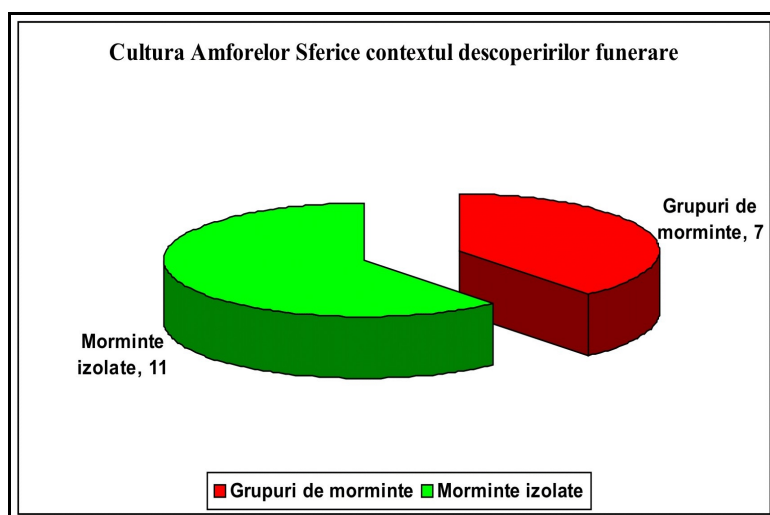

Figura 2

vechi⁶, dovedită atât de datele radiocarbon, cât și de prezența reciprocă a unor elemente într-o parte sau alta ajunse pe calea schimbului la distanță, asigură apartenența Culturii Amforelor Sferice la epoca bronzului, apartenență confirmată și prin seria de transformări, pe care această grupă, împreună cu celelalte, le impune la sfârșitul neoliticului.

Pentru teritoriul de azi al României dispunem de 18 descoperiri funerare mai mult sau mai puțin sigure: 1 -

Basarabi; 2 - **Băcești**; 3 - **Bârgăoani**; 4 - **Borlești**; 5 - **Calu**; 6 - **Cut**; 7 - **Dolhești Mari**; 8 - **Grănicești**; 9 - **Mastacăn**; 10 - **Oniceni**; 11 - **Piatra Neamț**; 12 - **Stâncești**; 13 - **Suceava**; 14-15 **Șcheia**; 16 - **Șerbești**; 17 - **Sânmartin**; 18 - **Tăcuta**; răspândite în zona deluroasă din nordul Moldovei, cea mai sudică fiind cea din zona harghitană (**Pl. 1**). Cele mai multe (15 = 83%) sunt descoperiri fortuite, doar în cazurile dela Dolhești Mari, Grănicești și Mastacăn, fiind vorba de intervenții de salvare, iar la Șcheia-Muncelu de un sondaj, dar trebuie subliniat faptul că de fiecare dată intervențiile metodice

au fost făcute după descoperirea fortuită a unui mormânt, ceea ce a redus din calitatea observațiilor (**Fig. 1**). O consecință directă a acestui fapt o constituie și modalitatea de publicare a acestor monumente, fiind cu totul rare cazurile în care, în afara descrierilor de materiale, sunt prezentate planuri detaliate ale structurii mormintelor⁷. În ceea ce privește contextul (**Fig. 2**) pentru 11 cazuri este vorba de morminte

⁶Un foarte bun exemplu în acest sens. îl putem găsi în Ucraina, la Baratovka, cf. Ju. Rassamakin, *On early elements of the Globular Amphora Culture and other Central European cultures in the Late Eneolithic of the Northern Black Sea region*, în A. Koško, *op. cit.*, p. 112-132.

⁷Deocamdată dispunem doar de o schiță sumară pentru mormântul de la Calu/Piatra Șoimului și o alta de același fel pentru cel de la Bârgăoani, cf. Șt. Cucuș, *op.cit.*, fig. 1/1-2 și de un plan, mai bine redactat, pentru mormântul de la Mastacăn, cf. V. Mihăilescu-Bîrliaba, *op.cit.*, fig. 1. În rest au mai fost publicate fotografii după mormântul de la Piatra Neamț, cf. C. Matase, *op.cit.*, fig. 2 și desenele lespezilor la fig. 3, o fotografie pentru M. 2 de la Dolhești Mari, cf. M. Dinu, *op.cit.*, fig. 2, ca și o fotografie a reconstituirii celui de la Cut, la fig. 1, apoi

izolate, la Piatra Neamț cu trei indivizi, “grupuri” de câte două morminte fiind descoperite la Băcești, Bârgăoani, Grănicești, Oniceni și Șcheia, descoperirea cea mai spectaculoasă fiind cea de la Dolheștii Mari unde au fost descoperite 5 morminte dintre care unul de animal.

În zona de nord a Moldovei, până astăzi nu se cunosc așezări ale comunităților Amforelor Sferice⁸, astfel că nu dispunem de nici un indiciu privind raportul dintre locația descoperirilor mortuare și stațiunile corespunzătoare. Deși descoperirile sigure aparținând Culturii Amforelor Sferice în Moldova de nord sunt foarte puține, este posibil ca aria controlată de aceste comunități să fi fost ceva mai largă, dacă luăm în considerație posibilitatea ca unele din descoperirile fortuite de topoare de silex să aparțină acestui mediu cultural⁹. Raritatea așezărilor descoperite și, mai ales, bine cercetate, ca și, uneori, caracterul provizoriu al acestora, i-a îndreptățit pe unii specialiști să considere comunitățile Culturii Amforelor Sferice drept “semi-nomade” sau “nomade”¹⁰. Aria întinsă ocupată de aceste comunități pledează pentru caracterul dinamic al acestora, pentru care, însă, cred că mai potrivită este aprecierea, mai neutră, a lui U. Fischer care le consideră drept “*grupuri umane mici dar foarte expansive, puțin diferite regional*”¹¹. O caracteristică a comportamentului funerar al Culturii Amforelor Sferice pare să o constituie lipsa unor cimitire întinse, majoritatea covârșitoare a descoperirilor mortuare ale acestei grupe fiind constituită din morminte izolate sau aparținând unor grupuri mici de 2-4 morminte¹², situație care caracterizează și descoperirile din zona moldovenească. Caracterul fortuit al celor mai multe dintre descoperirile mortuare ale Culturii Amforelor Sferice în Moldova nu îngăduie multe considerații privind amplasamentul acestora. Unele dintre acestea au fost descoperite pe terasele unor râuri, cum este cazul la Dolheștii Mari¹³, Piatra Neamț¹⁴ sau Oniceni¹⁵, în vreme ce, la Bârgăoani și Șerbești mormintele au fost descoperite pe dealuri¹⁶. La Mastacăn mormântul a fost găsit la poalele unui deal¹⁷. Nicăieri nu au fost descoperite urme de așezări contemporane. La Dolheștii Mari s-a precizat însă faptul că “*orizontul mormintelor în cutii din piatră era suprapus și tăiat de o depunere și gropile ce-i aparțineau, depunere atribuită cu rezerve “grupului Gorodsk-Usatovo” în care erau sesizate elemente culturale străine “care*

fotografii mai mult sau mai puțin grăitoare pentru mormintele de la Bârgăoani și Șerbești, cf. Șt. Cucuș, *op.cit.*, fig. 2/1-2, fig. 2/1-2.

⁸Șt. Cucuș, *op.cit.*, p. 144, consideră că este posibil ca cele două cioburi descoperite la Frumușica cu mulți ani în urmă, să provină dintr-o “așezare sălaș” a Culturii Amforelor Sferice !

⁹Vezi pentru aceste descoperiri V. Spinei, Dacia NS 14, 1970, p. 25-50; idem, MemAntiq 3, 1971, p. 79-141 și Gh. Dumitroaia, **Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu**, Piatra Neamț 2000, p. 84-100, cu lista actualizată a acestor descoperiri și harta 3.

¹⁰V. Mihăilescu-Bîrliba, *op.cit.*, p. 205 și nota 148, unde citează părerile lui M. Gimbutas și M. Szmyt.

¹¹U. Fischer, *op.cit.*, p. 160.

¹²*Ibidem*, p. 149.

¹³M. Dinu, ArhMold 1, 1961, p. 46

¹⁴*Ibidem*, p. 45.

¹⁵Șt. Cucuș, *op.cit.*, p. 144-145.

¹⁶*Ibidem*, p. 141, 143.

¹⁷V. Mihăilescu-Bîrliba, *op.cit.*, p. 158.

au contribuit la formarea aspectului Dolhești, datat probabil la începutul epocii bronzului”¹⁸.

Cu ocazia unor lucrări edilitare în 1955 a fost descoperit accidental în orașul Piatra Neamț un mormânt în cistă. Până la intervenția muzeului local, conținutul mormântului a fost răvășit. S-a putut constata doar că este vorba de un mormânt în cistă din lespezi de gresie, acoperit cu o altă lespeze și placat cu altele două pe fund. Cista din piatră era orientată E-V, iar la capătul dinspre est s-au observat urme de arsură. Au fost recuperate trei cranii și câteva oase, cioburi de la “8-9 vase”, trei topoare din silex și un răzuitor din cremene. Din declarațiile descoperitorilor s-a reținut că două cranii se aflau la capătul apusean al cutiei, împreună cu un vas întreg și două topoare, al treilea craniu fiind așezat lângă latura de est, alături de un alt topor și de răzuitorul din silex. După modul în care se găseau osemintele și inventarul, C. Matase a presupus că scheletele fuseseră așezate chircite și că cele trei cranii dovedesc înmormântări succesive¹⁹.

Grupul de morminte de la Dolheștii Mari era constituit din cinci morminte aflate la distanțe nu foarte mari unul față de celălalt²⁰. Pentru primul mormânt, descoperit accidental și distrus, informațiile sunt cu totul lacunare. Știm doar că era vorba de o cutie alcătuită din lespezi de piatră, cu patru schelete umane în interior, care aveau alături “mai multe” vase, trei topoare din silex și obiecte de port din os²¹. Al doilea mormânt (M. 2) a fost descoperit la -0.35 m de la nivelul de săpare, cotă la care au fost dezvelite lespezile din piatră care acopereau mormântul. Groapa mormântului, de formă trapezoidală și “căptușită” lateral și pe fund cu lespezi din gresie atingea adâncimea de 0.65 m. În interior au fost descoperite două schelete, în conexiune anatomică, întinse pe spate, cu genunchii îndoiți și căzuți pe dreapta. Ambele schelete erau orientate ESE 2250‰-VNV 5450‰²². Cele șase vase din interior se găseau depuse în zona capului la dreapta scheletului 1, unul la stânga craniului scheletului 2, iar ultimele două la picioarele aceluiași schelet (PI. 2). În interiorul cistei s-au mai găsit, fără a se specifica poziția, două dălți din silex șlefuite și cinci cataramă din os ajurate²³. Mormântul 3 era constituit dintr-un schelet chircit accentuat pe stânga, cu capul la ESE, așezat la -0.60 m pe un “podium” din lespezi de gresie și având ca inventar un vas globular decorat²⁴. Mormântul 4, descoperit la -0.55m, era constituit dintr-o groapă simplă în care se găseau două schelete, primul în decubit dorsal și orientat V-E, iar al doilea,

¹⁸M. Dinu, MCA 7, 1961, p. 122-125. Ulterior nivelul respectiv a fost atribuit unei faze târzii a culturii Gorodsk, cf. Dinu, ArhMold 1, 1961, p. 47. Dar, stau și mă mă întreb, cam cât se știa la vremea aceea despre “Gorodsk-Usatovo” ???.

¹⁹C. Matase, Materiale 5, 1959, p. 723-726.

²⁰Nu există un plan corect al săpăturilor întreprinse la Dolheștii Mari, cu precizarea amplasamentului fiecăruia din mormintele descoperite. În primul raport de săpătură este publicată o schiță cu totul aproximativă, fără scară și fără indicarea punctelor cardinale. Pe ea sunt indicate locurile în care au fost cercetate M. 2 și mormântul de animal ca și locul M. 1 descoperit fortuit, cf. M. Dinu, MCA 6, 1959, p. 213-214 cu descrierea săpăturii și fig. 1 cu schița menționată. În cel de al doilea raport de săpătură, după ce sunt descrise noile secțiuni trasate, se mai spune doar că M. 3 “a fost descoperit la 43 m de capătul nordic al șanțului IV, iar celălalt (M. 4) în intervalul dintre șanțurile V și VI, la 36 m de la același capăt nordic al șanțurilor respective”, cf. M. Dinu, MCA 7, 1961, p. 125. Din comparația acestor “informații” se poate deduce eventual că M. 1, 2 și mormântul de animal se găseau spre vest, cam la 10-30 m distanță unul de altul, iar M. 3 și 4 mai spre NE, la distanțe asemănătoare.

²¹M. Dinu, MCA 6, 1959, p. 213.

²²În text orientarea este dată ca ESE 26,5°-WNW 54,5°, cf. M. Dinu, *op.cit.*, p. 216, fiind evidentă eroarea de a considera miimile Bézard ca fiind grade sexagesimale, greșeală ciudat de frecventă în rapoartele de săpături din România!! Am făcut corectarea de rigoare.

²³*Ibidem*, p. 216-217, fig. 4-5.

²⁴Idem, MCA 7, 1961, p. 125, fig. 5/1 și idem, ArhMold 1, 1961, fig. 6.

chircit accentuat pe stânga, era așezat “transversal pe axa longitudinală a gropii”, ceea ce ar corespunde unei orientări N-S sau S-N, ca inventar având două amfore păstrate fragmentar²⁵. În afara acestora, în cursul sondajului de salvare din anul 1957 s-a mai descoperit și un mormânt de animal, constituit din scheletul unui animal de talie mare, așezat pe stânga, cu capul spre SSE 2650‰, care avea ca inventar un vas globular, din pastă cu silex pisat și decorat în maniera specifică Culturii Amforelor Sferice. Din examinarea preliminară a scheletului de animal se afirmă că este vorba de un cervid, sau mai probabil, de o bovină²⁶.

Prin 1962 la Calu/Piatra Șoimului a fost descoperit fortuit un mormânt în cistă cu un capac dintr-o lespede din piatră, din informațiile descoperitorilor rezultând că scheletul era așezat chircit cu capul spre sud. Inventarul, atât cât a putut fi recuperat, este constituit din cioburi de la trei vase și un topor din silex²⁷ (PI. 2).

La Bârgăoani, în 1963 a fost descoperit un alt mormânt în cistă, dar și de această dată primii descoperitori au reușit să-i răvășească conținutul. Orientată SSE 30°-NNV 210°, cutia alcătuită din lespezi de gresie avea dimensiunile de 1.40 x 0.60 m. Din interior au fost recuperate mai multe oseminte care, determinate antropologic, au dovedit că mormântul a conținut 6 indivizi, dintre care trei de sex masculin și trei de sex feminin. Inventarul recuperat este constituit din fragmente de la 6 vase, două topoare din silex, un pumnal din os, doi colți de mistreț și oase de porc. Pe baza declarațiilor descoperitorilor și a poziției pumnalului din os, s-a apreciat că scheletele fuseseră așezate cu capetele spre E²⁸ (PI. 2).

Mormântul de la Mastacăn a fost descoperit accidental în 1977, imediat după aceea fiind efectuată o săpătură de salvare care, din motive obiective, a avut un caracter restrâns. Prima mențiune în literatură a fost făcută abia în 1982, dar cu erori, abia recent intrând în circulație un studiu complet al importanței descoperirii²⁹. Într-o groapă de formă aproximativ rectangulară, “*pornită*” de la circa 0.80 m, a fost descoperită o cistă alcătuită din patru lespezi de piatră așezate pe muche. Pe toate cele patru laturi ale cistei se mai găseau alte lespezi așezate la fel, astfel că cista avea pereții dubli (PI. 2). Tot cu două rânduri de lespezi a fost și acoperită, pe fund având o altă lespede. Structura mormântului, cu pereții și capacul dublu, faptul că groapa era mai mare decât cutia cistei l-au determinat pe descoperitor să susțină construirea mormântului în mai multe etape constructive. Resturile osteologice au fost deranjate de către descoperitori, în cursul intervenției considerându-se, pe baza poziției unor oase rămase în cistă, că defunctul a fost așezat chircit pe stânga și orientat N-S. Inventarul recuperat este constituit din 9 vase, mai multe fragmente ceramice și o lamă din silex. La dâncimea de - 1.80 m, oarecum în groapa mormântului, s-a găsit o daltă din silex șlefuită. Mormântul era suprapus de un “*nivel de locuire*” din care s-au recuperat alte fragmente ceramice, alături de ele găsindu-se și doi bolovani despre care se afirmă că “*au fost destinați să marcheze*” mormântul. După inventarul ceramic, precum și după structura mormântului, descoperirea a fost atribuită, pe bună dreptate, Culturii Amforelor Sferice. Din punct de vedere antropologic este vorba de un adolescent (16-18 ani) de sex masculin³⁰.

Pentru celelalte descoperiri datele sunt cu totul lacunare, ca rezultat firesc al faptului că au fost descoperite accidental. La Basarabi scheletul era așezat chircit pe dreapta și orientat E-V, având alături

²⁵Idem, MCA 7, 1961, p. 125, fără plan sau altă ilustrație.

²⁶M. Dinu, Materiale 6, 1959, p. 216, cu aceeași greșeală de menționat orientarea ca SSE 26,5° !

²⁷Șt. Cucuș, *op.cit.*, p. 142-143 și fig.1/1.

²⁸Șt.Cucuș, *op.cit.*, p. 141-142 și fig. 1/2-4.

²⁹V. Mihăilescu-Bîrliaba, *op.cit.*, cu trimitere în nota 2 la publicațiile anterioare.

³⁰*Ibidem*, p. 157-191.

două vase, un topor din silex și o așchie³¹. Se poate reține că la Oniceni este vorba de două morminte³² sau că la Cut descoperitorii ar fi găsit două - trei oale pline cu “*cenușe și oase*” și “*câteva piese de aramă*” astăzi rătăcite toate, iar lespezile fiind folosite drept pavaj³³. Descoperirea de la Stâncești trebuie exclusă din discuție, căci, așa cum s-a afirmat deja, este vorba de o confuzie³⁴. Descoperirea mai veche de la Gârceni³⁵ nu aparține Culturii Amforelor Sferice, din inventar făcând parte o cataramă discoidală din os, specifică culturii Mnogovalikovaja.

Nu există informații privind anume amenajări exterioare ale înmormântărilor Culturii Amforelor Sferice din nordul Moldovei, aproape sigur toate fiind plane. În ceea ce privește structura amenajărilor interioare se constată în primul rând faptul că nu au fost plasate la adâncimi mari³⁶. Majoritatea sunt ciste alcătuite din lespezi de gresie, acoperite cu alte lespezi drept capac, dar există un mormânt pe lespezi de piatră la Dolheștii Mari - M. 3 -, un altul în groapă simplă - Dolheștii Mari M. 4 - și unul de animal, tot la Dolheștii Mari. În momentul de față dispunem de 17 descoperiri funerare sigure pentru grupul de comunități din Moldova de nord aparținând Culturii Amforelor Sferice. Pentru acestea există 46 de înmormântări, căci în patru cazuri este vorba de morminte colective: Bârgăoani cu 6 schelete, M. 1 de la Dolheștii Mari cu alte patru schelete, Piatra Neamț cu trei, din nou Dolheștii Mari cu câte două schelete în M. 2 și 4 și la Grănicești un mormânt cu două schelete. Pentru toate aceste înmormântări se cunoaște poziția doar la 12: Astfel, 7 schelete erau dispuse în decubit dorsal - la Dolheștii Mari m. 1, 2a și 4a-, 4 chircite pe stânga - la Dolheștii Mari m. 3, 4b, 5 cel de animal și Mastacăn- și unul chircit pe dreapta - la Basarabi -. Dar cum observațiile sunt incerte, iar analiza antropologică lipsește pentru cele mai multe, orice alte considerații sunt lipsite de viitor. În ceea ce privește orientarea dispunem de observații, deasemeni incerte, pentru 22 de schelete. Se poate constata o anume predilecție pentru o dispunere a scheletelor cu capul către sectorul Est-SSE (**Pl. 3**), dar există și un stoc din 6 morminte orientate către apus. Incertitudinea datelor privind poziția și orientarea scheletelor, ca și lipsa unor diagnoze antropologice veridice, mă împiedică să stabilesc o relație între grupele de sex/vârstă, poziția și orientarea scheletelor, remarcând doar că, la nivelul documentări astăzi disponibile, se poate constata o anume diversitate a dispunerii decedaților fără o regulă unitară pentru zona în discuție. Dar această situație, să-i zicem “generală”, pare a fi rezultatul firesc al faptului că înmormântările Culturii Amforelor Sferice, cel puțin în spațiul avut în vedere, sunt reprezentate precumpănitor prin morminte izolate sau mici grupuri de morminte, ca expresii funerare ale unor grupuri umane reduse, fără zone funerare întinse, în care ar fi putut fi surprinse eventuale grupe de complexe mortuare având înmormântări/schelete cu orientări comune.

Inventarele sunt constituite, atunci când au putut fi recuperate, în principal din ceramică, la Bârgăoani și Mastacăn fiind vorba de câte 6 vase, la Calu, Dolheștii Mari, Șerbănești și Șerbești de câte 3, la Basarabi, Dolheștii Mari M. 4, Grănicești și Oniceni M.1, de câte 2, câte 1 vas fiind găsit/recuperat la Dolheștii Mari M.3 și 5, Piatra Neamț și Șcheia-Humărie. Este demn de subliniat că și în mormântul de animal de la Dolheștii Mari s-a găsit un vas. Piese de port sunt reprezentate prin cataramele din os ajurate descoperite în M.1 și 2 de la Dolheștii Mari și un colț de mistreț la Bârgăoani. Piese de aramă

³¹V. Spinei, M. Nistor, SCIV19.4, 1968, p. 621-625.

³²Șt. Cucuș, *op.cit.*, p. 144-145.

³³C. Matase, *op.cit.*, p. 723.

³⁴Șt. Cucuș, *op.cit.*, p. 145 și nota 25, unde se specifică că este vorba de un “*mormânt feudal cu zidărie din lespezi de piatră*”.

³⁵A.C. Florescu, M. Florescu, Materiale 6, 1959, p. 221-229.

³⁶Discutând înmormântările Kugelamphorenkultur din zona Elba-Saale, U. Fischer remarcă adâncimile acestor morminte, cf. U. Fischer, *op.cit.*, p. 149.

de la Cut sunt cu totul indoielnice³⁷ și nu pot fi luate în seamă. Un alt element de inventar, caracteristic mormintelor Culturii Amforelor Sferice, este toporul din silex. Pentru grupul mormintelor descoperite în nordul Moldovei se cunosc câte o piesă la Bârgăoani, Calu, Dolheștii Mari - M. 1-2, Grănicești și alte 3 în mormântul colectiv de la Piatra Neamț. Alături de topoare, o altă piesă apărută în câteva cazuri este dalta din silex, în fapt un topor mai mic, din mormintele de la Dolheștii Mari - M.1-2, Mastacăn (nu în mormânt) și Șcheia-Humărie (Pl. 4). Alte ustensile din piatră sunt lamele din silex - câte una la Dolheștii mari - M. 1- și la Mastacăn precum și așchiile din silex de la Piatra Neamț - 3 bucăți - și Basarabi. Un unicat îl reprezintă pumnalul din os de la Bârgăoani. Tot la Bârgăoani s-au recuperat din mormânt și oase de porc³⁸. Este posibil ca și colțul de mistreț să fi fost de la același porc, știută fiind dificultatea de a deosebi, măcar pentru vremea aceea, exemplarele sălbatice de cele domesticite, iar, pe de altă parte, pentru a considera colțul de mistreț de la Bârgăoani drept piesă de port, ar fi trebuit să aibă găuri sau urme de oarece folosire...

Mormântul de animal, foarte probabil bovină, de la Dolheștii Mari rămâne, deocamdată pentru spațiul avut aici în vedere, singular. Oricum este evident că descoperirea are un caracter funerar, nu este vorba de o vită abandonată sau sacrificată. Faptul indică pătrunderea/includerea acestei specii animale în universul ceremonial al colectivităților respective, foarte probabil reprezentând o consecință ulterioară și firească a rolului deosebit în subzistență, ceea ce i-a conferit anume funcții, tot rituale, în viața de zi cu zi a micilor comunități, pentru care creșterea animalelor, în turme/cârduri mici, reprezenta principala activitate.

Privite în ansamblu, înmormântările grupei Culturii Amforelor Sferice descoperite în nordul Moldovei nu se deosebesc practic prea mult de ansamblul descoperirilor mortuare din aria deosebit de largă a acestui fenomen arheologic. Astfel pentru zona Elba-Saale obiceiurile funerare ale comunităților Kugelamphorenkultur sunt unitare. Predomină și în această zonă mormintele individuale cu structuri din piatră, mai ales ciste. Dar, spre deosebire de jumătatea nordică a Moldovei, adesea mormintele Culturii Amforelor Sferice în Germania mijlocie sunt secundare în structuri megalitice sau movile funerare anterioare și în această situație s-ar explica adâncimile mai mari. Variantele structurilor funerare sunt aproximativ aceleași cu cele din nordul Moldovei, unde însă lipsesc așa numitele *Grufbestattungen*, în cripte. Se cunosc și morminte duble sau colective. În ceea ce privește dispoziția, U. Fischer nu reține cazuri de dispunere a cadavrelor în decubit dorsal, ceea ce constituie o primă diferență față de grupul "moldovenesc". Foarte importantă mi se pare remarca conform căreia, deși dispunerea predominantă este cu capul la est, există o anume diferență în sensul că, în acest fel, defuncții așezați chirciți pe dreapta "privesc" către nord, în vreme ce cei zăcând chirciți pe stânga "privesc" spre sud³⁹, adică este documentată o dispoziție bipolară, care ar putea corespunde eventual unor diferențe de statut social, destul de probabil apartenența la o grupă de sex sau alta. Anumite asocieri de piese de inventar - arme din silex, piese de port din chihlimbar, colții de mistreț și resturile osteologice de porc - sunt specifice înmormântărilor masculine, cum este cazul la Kalbsrieth, dovedit și pe baza analizei antropologice⁴⁰, situații care atestă poziția privilegiată ceremonial a bărbaților. Un loc aparte îl ocupă înmormântările de bovine - *Rinderbestattungen* -, frecvente în aria Kugelamphorenkultur, dar cu antecedente în grupele anterioare sau cu analogii la vecini⁴¹.

O situație similară se întâlnește în Polonia. Au fost deosebite câteva tipuri de morminte, ce se

³⁷După cum afirmă și U. Fischer, *ibidem*, p. 155.

³⁸Resturi osteologice de porcine sunt frecvente în înmormântările Culturii Amforelor Sferice din Europa centrală, posibil în legătură cu tehnicile de subzistență ale acestor comunități, legate de creșterea acestor animale. Cf. U. Fischer, *op.cit.*, p. 155.

³⁹*Ibidem*, p. 149-155.

⁴⁰*Ibidem*, p. 159.

⁴¹*Ibidem*, p. 156-158.

înscriu într-un cadru asemănător cu tipologia pentru zona Elba-Saale, cu aceiași mențiune că se întâlnesc morminte ale Culturii Amforelor Sferice secundare în tumuli ai grupei Trichterbecherkultur. Structurile din piatră variate - ciste, morminte acoperite doar cu lespezi, acestea ceva mai rare, Steinpackung - sunt însoțite și de morminte în groapă simplă. Spre deosebire de grupul “moldovenesc” există și cazuri de structuri din piatră mai complexe, cum este cazul cistei cu coridor lateral de la Szczytno. Grupurile de morminte, frecvent întâlnite, sunt constituite din 2-3 înmormântări, foarte dese fiind mormintele singulare. În mormântările de animale sunt iarăși frecvente - în special bovine, dar se menționează și un cervid - , asemenea morminte existând și în așezări sau în cadrul grupurilor de morminte umane, la fel ca și izolate. Se remarcă destul de numeroasele morminte colective. Inventarele sunt cu totul asemănătoare celor din Moldova de nord, cu excepția faptului că piesele de port din chihlimbar baltic sunt numeroase⁴². În mormântările Culturii Amforelor Sferice de pe teritoriul polonez, ca și din Ucraina Transcarpatică, au fost studiate și împărțite în mai multe grupe regionale, pe baza diferențelor de stil ceramic, dar și a unor elemente ale practicilor funerare de către T. Sulimirski. Din perspectiva care ne interesează aici o importanță deosebită o reprezintă grupul descoperirilor din Podolia, considerat de Sulimirski ca fiind cel mai mare de la est de Vistula. Importanța acestui grup constă, după părerea autorului citat, și din faptul că obiceiul depunerii morților în ciste supraviețuiește în perioada următoare, unde este documentat în grupul Biały Potok al culturii Komarów, “*succesoare și moștenitoare*” a Culturii Amforelor Sferice în zona podoliană⁴³. Sulimirski notează faptul că majoritatea descoperirilor sunt morminte izolate sau grupuri de câte două, puține fiind cele de copii. Totdeauna este vorba de schelete chircite, cu orientări variate, din inventare făcând parte nelipsite amfore globulare (câte 1- 4 exemplare), topoarele și dălțile din silex, piesele de port din chihlimbar dar și catarama din os ajurate, ca cele din Kujavia sau Masovia⁴⁴. Referindu-se la descoperirile cunoscute de el în Moldova la vremea apariției lucrării sale, Sulimirski subliniază câteva lucruri demne de interes. Mai întâi faptul că vasele din Moldova au analogii în grupurile kujavian sau volhinian și deloc în cel podolian, apoi că mormântul de animal de la Dolhești Mari este cel mai estic cunoscut la data aceea și, totodată, singurul la est de Vistula⁴⁵. După opinia lui Sulimirski și mormintele în cistă din mediul Schneckenberg B din Transilvania pot fi puse în relație cu pătrunderea către miazăzi a comunităților Culturii Amforelor Sferice sau a descendenților lor direcți⁴⁶.

Fără îndoială, grupul înmormântărilor Culturii Amforelor Sferice din nordul Moldovei, chiar atât de puțin documentat arheologic cum este, prezintă o importanță aparte. Majoritatea specialiștilor s-au concentrat asupra influențelor reciproce, încercând să explice unele elemente ale stilului ceramic sau de ritual mortuar⁴⁷. O discuție importantă s-a dus asupra rolului jucat de comunitățile Kugelamphorenkultur în presupusul proces de indoeuropenizare și, în același context, asupra relațiilor genetice ale acestei culturi

⁴²T. Wiślański, *Kultura amfor kulistych w Polsce północno-zachodniej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, p. 258-259.

⁴³T. Sulimirski, *Corded ware and Globular Amphorae north-east of the Carpathians*, London 1968, p. 45.

⁴⁴*Ibidem*, p. 46-47.

⁴⁵Astăzi se cunosc însă asemenea înmormântări de animale mult la răsărit de Vistula, cum e cazul cu cele din Belarus de la Turinshchina,, cf. E. A. Shmidt, M. Szmyt, *Baltic-Pontic Studies* 4, 1996, p. 79-86, sau la Krasnaselsky, cf. M. M. Charniauski, *Baltic-Pontic Studies* 4, 1996, p. 87-97.

⁴⁶*Ibidem*, p. 47-48, Sulimirski ia în considerare chiar și o descoperire, cu totul îndoieală după părerea mea, din Bulgaria, la Pekliuk, ca cea mai sud-estică descoperire a Culturii Amforelor Sferice.

⁴⁷Vezi trecerea în revistă a tuturor opiniilor la M. Szmyt, în vol. B. Hänsel, J. Machnik (Hrsg.), *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Nomadenbewegungen und Kulturaustausch in den vorchristlichen Metallzeiten (4000-500 v. Chr.)*, PAS 12, Rahden 1998, p. 221-231.

cu grupa Majkop, în a cărei arie sunt cunoscute mormintele cu ciste din piatră de aspect megalitic. Mai vechile opinii, conform cărora Cultura Amforelor Sferice și-a extins “influența” până în Caucaș au fost discutate și aspru criticate de A. Häusler, pe baza unei treceri în revistă detaliate și argumentate mai ales a caracteristicilor practicilor funerare⁴⁸. La fel a fost respinsă și legătura genetică cu grupul Kemi-Oba din Crimeea, unde obiceiul depunerii morților în ciste este iarăși bine atestat⁴⁹.

Reluarea acestor discuții în întreprinderea de față ar avea mai puțin rost. Ceea ce mi se pare important este faptul că pe un spațiu foarte întins, ocupat de comunitățile contemporane ale Culturii Amforelor Sferice, Tripolițe târziu/Usatovo, Kemi-Oba sau Majkop, a existat, ca element comun de standard funerar, obiceiul depunerii morților în ansambluri cu structuri sofisticate, costisitoare și, prin aceasta, foarte reprezentative pentru prestigiul defuncțiilor, cum sunt cistele din lespezi de piatră. Desigur că este important de a stabili cui îi aparține meritul răspândirii acestei practici, dar mi se pare mai importantă adoptarea ei pe arii largi, fie că este un “împrumut”, fie că este rezultatul unor fenomene de convergență.

Puținătatea descoperirilor mortuare Kugelamphorenkultur din Moldova, din spațiul avut acum în vedere, caracterul lor lacunar, nu permite decât o schițare a unui standard funerar, ale cărui elemente principale sunt structurile din piatră megalitice ca aspect la prima vedere, o dispoziție oarecum unitară a defuncțiilor, mormintele colective indicând accentul pus pe apartenența la o anume subunitate socială/familie, un inventar, în care armele - topoarele din silex - ocupă un loc principal, alături de numeroase vase de mari dimensiuni - indiciu al comensualității ? -, preponderența inventarelor masculine asociată cu poziția “principală” presupusă pentru bărbați. Li se poate adăuga, eventual, introducerea în sfera ceremonială a bovinelor, poate ca expresie a unor tehnici de subzistență foarte specializate și poate de schimb, având la bază creșterea animalelor de talie mare. Nu e mult, dar se poate întrevedea deja un accent pe o expresie funerară foarte costisitoare, specifică unor mici comunități conduse de un “cap de familie”, practică comună șialtor medii și neîntâlnită în vremurile de dinainte, semne ale unei epoci noi.

⁴⁸A. Häusler, ZfA 28.2, 1994, p. 191-246. Autorul subliniază diferențele, deloc minore, dintre înmormântările megalitice central- și vest-europene și cele din aria Majkop, în speță Klady. E vorba mai întâi de faptul că înmormântările Trichterbecherkultur sau Kugelamphorenkultur sunt plane, în vreme ce, mormintele Majkop, cum este cazul cel mai evident la Klady, sunt tumulare, apoi din inventarele funerare Majkop fac parte topoare din metal, piese cu totul absente în mormintele Kugelamphorenkultur. Vezi pentru înmormântările Majkop monografia lui A. D. Rezepkin, *Das frühbronzezeitliche Gräberfeld von Klady und die Majkop-Kultur in Nordwestkaukasien*, Archäologie in Eurasien 10, Rahden 2000.

⁴⁹M. Szmyt, *op.cit.*, p. 227.

About the burials of Globular Amphora Culture in Romania (Abstract)

An important archaeological phenomenon the Globular Amphora Culture (GAC), due to a large number of discoveries, is well-known today on a large area from Schleswig-Holstein, in west, and from here through Baltic Seaside in Brandenburg, Mecklenburg, Vorpommern, the Elba-Saale region through Poland till the Middle Dnester, in east. According to some specialists the GAC is still a neolithic culture or belongs to the so called “*period of transition from eneolithic to bronze age*”. But today we already have enough radiocarbon data which permit a dating for GAC between 3500-2400 BC, and some of its particular traits justify its inclusion to the early bronze age.

In the northern half of Moldavia, between the Eastern Carpathians and the river Prut, we know till today 18 GAC funerary objects (**Pl. 1**). The most part (83%) of GAC funerary objects founded in Romania was made by fortune, some are due to rescue excavations (11%) or to small scale diggings (6%) so our information concerning the details of the mortuary structures, is drastic reduced (**Fig. 1**). As in the rest of the GAC area, the graves from Moldavia were isolated (11 tombs) or belonged to very small groups of tombs (seven cases) (**Fig. 2**). The most spectacular discovery is that from Dolheştii Mari. There has been founded by fortune and after that researched by archaeologists a small group of five graves. In the main tomb, a cist-grave made of sandstone slabs, were founded four skeletons (**Pl. 2**). The funerary inventory was composed of some vessels, three flint axes and a pierced bone belt buckle. The second tomb, also a cist-grave, had two skeletons both laying in supine position with the heads toward ESE. Near the skeletons were founded six vessels, five bone belt-buckles and two small flint chisels. The third tomb, with sandstone slabs only on the bottom, had a skeleton, laying flexed on the left side with the head toward ESE and a globular amphora as inventory. The fourth tomb had two skeletons in a simple pit, the first one laying in supine position with the head toward W, and a second one over the first, laying this time in a flexed position on the left side. Near the skeletons were two broken globular amphoras. The last tomb had a skeleton of a “*big animal*”, perhaps a bull, with a typical GAC vessel near by.

We do not have information about the GAC settlements in Moldavia, so it is impossible to establish a relation between the settlement and the funerary zone. In any case these burials, isolated or in small groups belonged to correspondent small social units/cattle breeding clans spread in the hilly region of Moldavia. All these burials were plain, without barrows over them. As usual the tombs are cist-graves from sandstone slabs, sometimes with another one as lid. It's difficult to establish a relation between positions and orientations of the skeletons and the sex/age groups due to the facts that the most parts of these graves were discovered by fortune and we have no anthropological diagnosis. Nevertheless, it's possible to see a preference for the orientation toward E-SSE, but with a small group composed by six skeletons with the head toward W (**Pl. 3**). The animal grave from Dolheştii Mari is still the single one for Moldavia, but with a lot of parallels in the rest of the GAC area, as a result of incorporation of the cattle in the mortuary ritual.

The specific mortuary inventory is composed by pottery, even in the animal burials, often flint axes, a bone dagger from Bârgăoani, and in two cases bone belt-buckles. The association between flint axes/weapons, boar tusks and pig bones could be seen as a masculine type of funerary inventory, as it seems to be the case from Bârgăoani. The mortuary expression of GAC communities is an expensive one, with an accent on the position of men, probably as chiefs of small social units, families or clans, who sometimes used collective grave such as the one from Dolheştii Mari (**Pl. 4**).

The cist-graves are known also in Usatovo, Majkop or Kemi-Oba areas. It is hard to say that the spread of this expensive mortuary custom is a result of GAC influence. It could be rather a diffusion of

an expensive expression of the dead people's prestige in a larger space of a inter community/intra communal competition.

In Poland the custom to use cist-graves was hand down to the so-called Komarów culture and in Romania to the Schneckenberg group.

Explanation of the figures and plates

Fig. 1 - Globular Amphora Culture the conditions of discoveries.

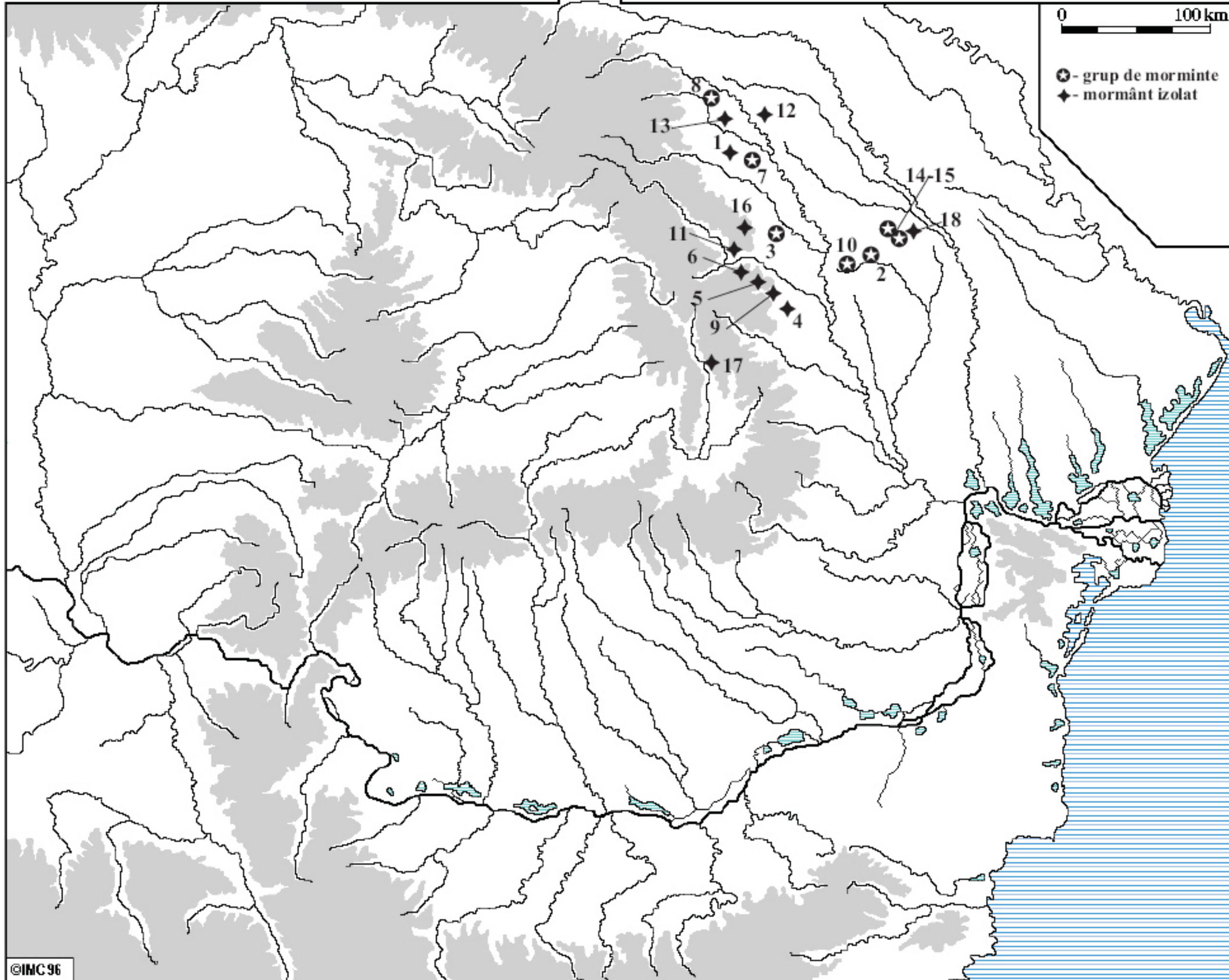
Fig. 2 - Globular Amphora Culture the archaeological context of discoveries.

Pl. 1 - The burials of Globular Amphora Culture.

Pl. 2 - Globular Amphora Culture graves from Dolheștii Mari, Bârgăoani, Calu and Mastacăn.

Pl. 3 - The orientation of Globular Amphora Culture graves.

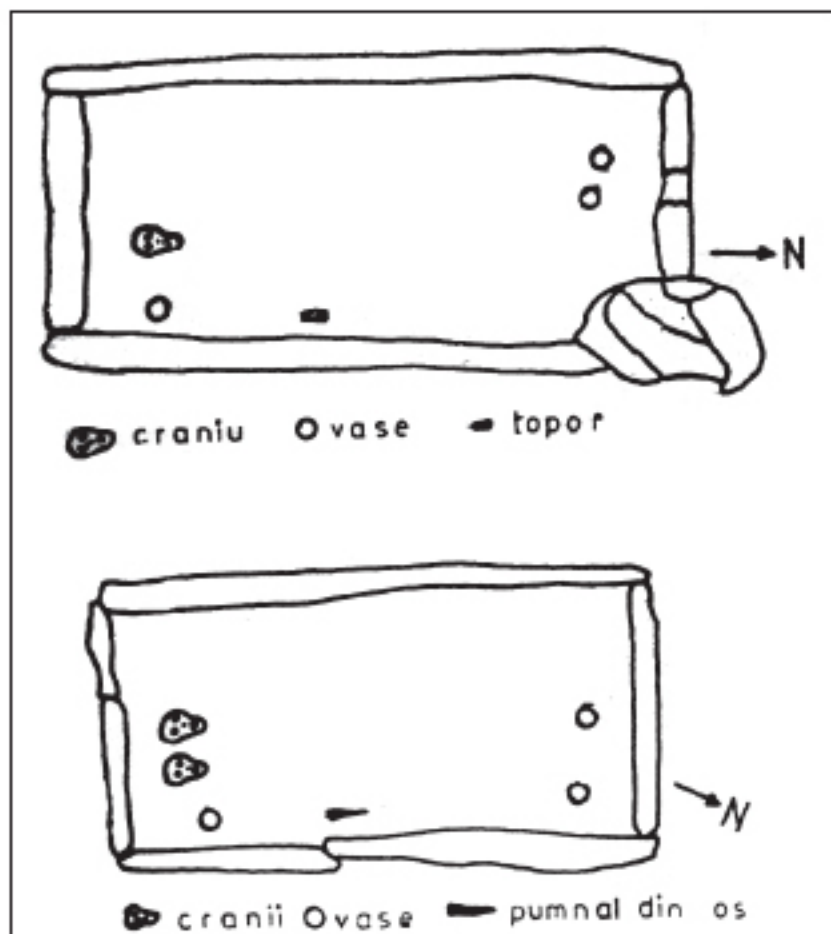
Pl. 4 - The elements of mortuar inventory of Globular Amphora Culture graves.

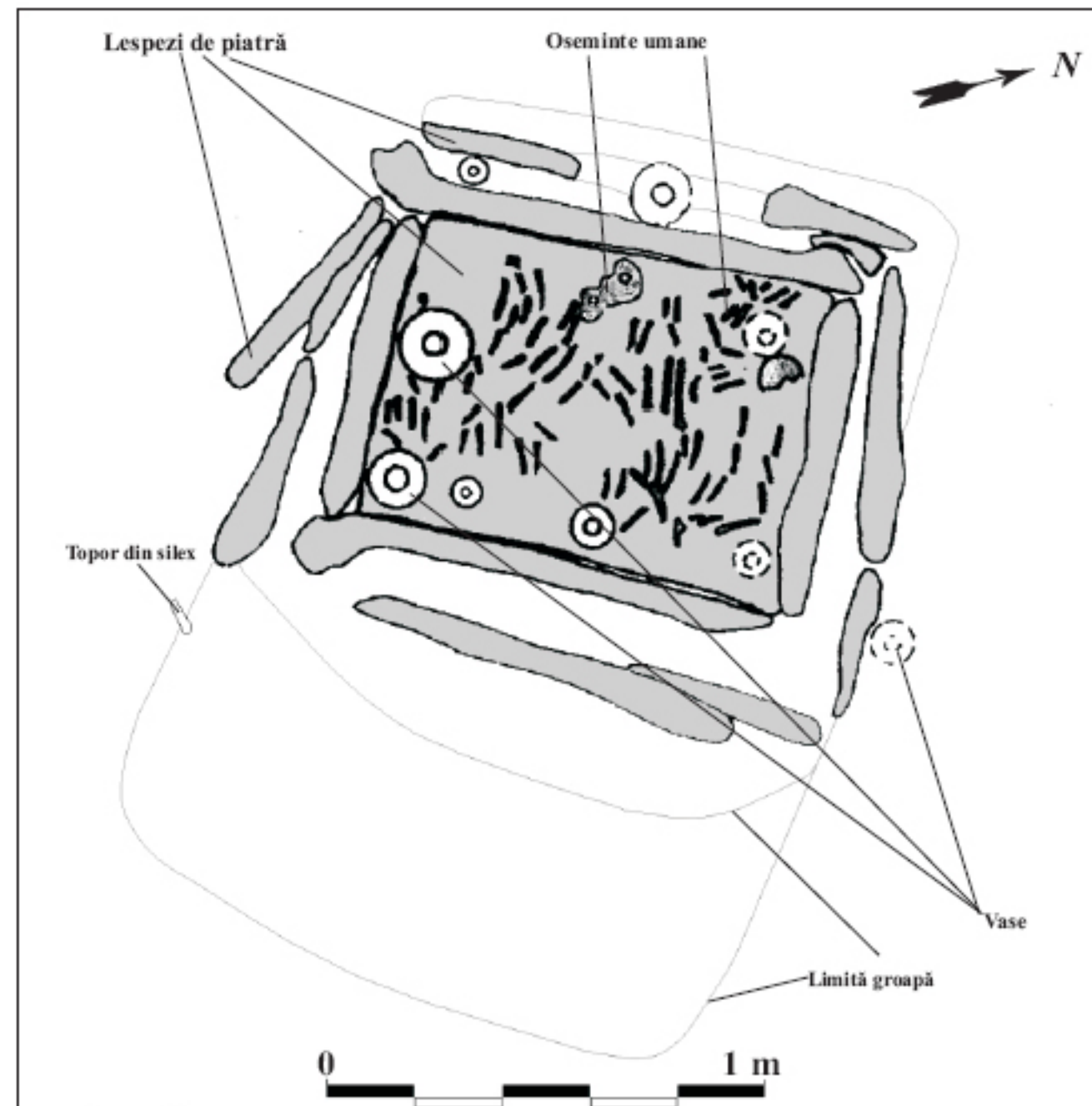
Inmormântările Culturii Amforelor Sferice

DOLHEȘTII MARI
Mormântul 2
 (după Dinu 1961)

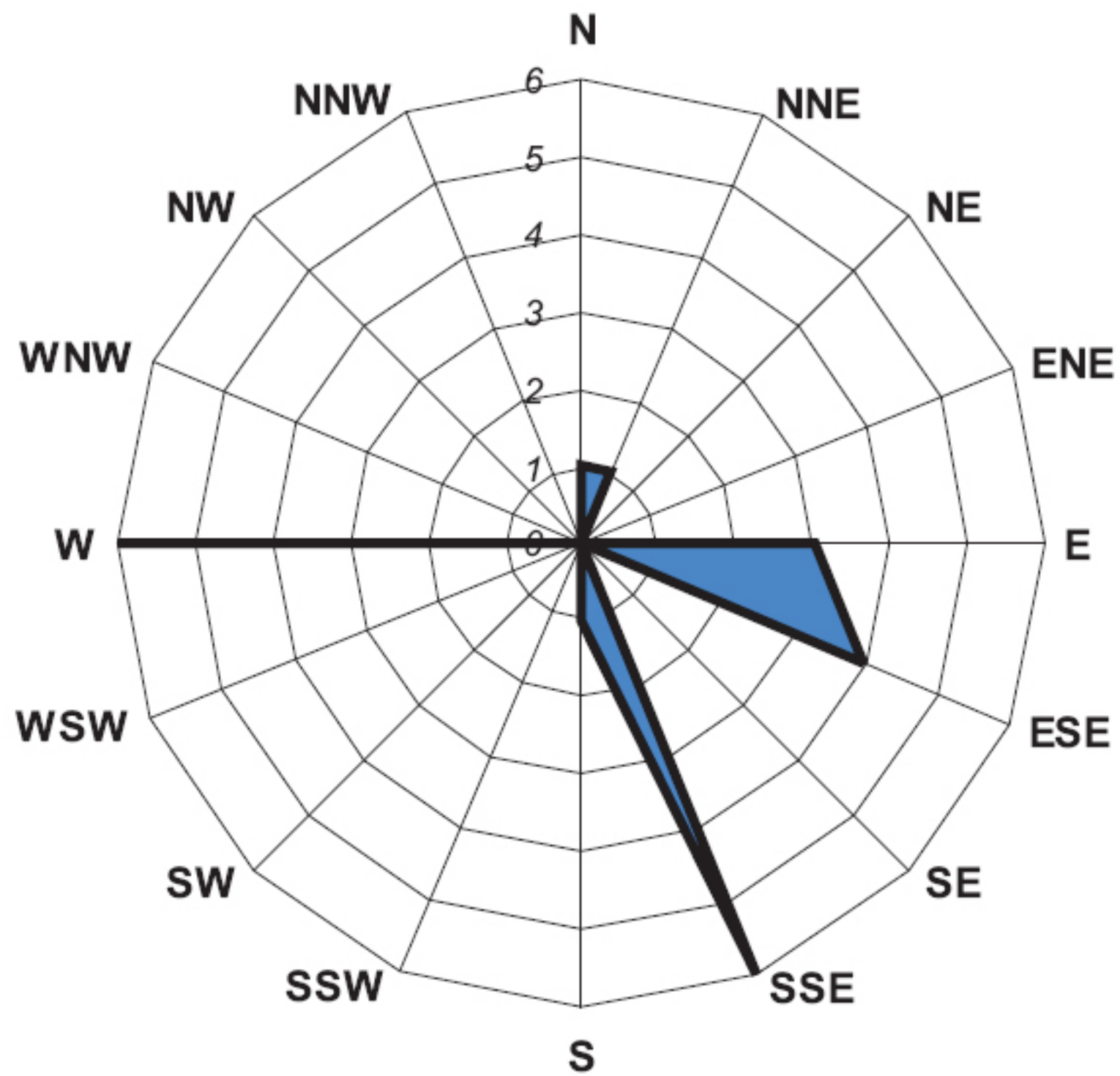

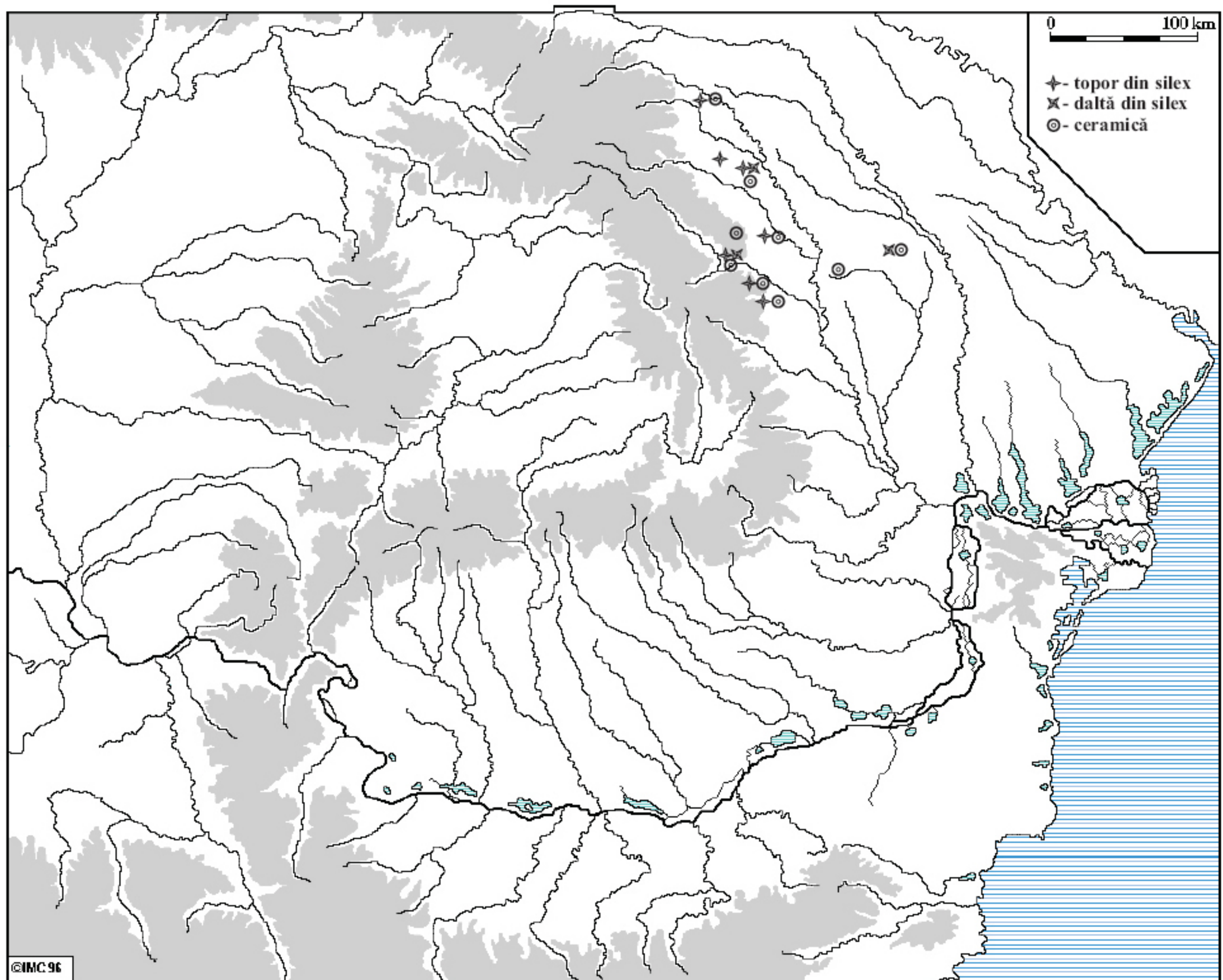
Planurile mormintelor de la
 1. CALU - PIATRA ȘOIMULUI;
 2. BÂRGĂOANI
 (după Cucos 1985)

MASTACĂN
Planul mormântului
 (după Mihăilescu-Bîrliba 2001)

Diagrama orientărilor pentru înmormântările Culturii Amforelor Sferice

Distribuția principalelor elemente de inventar
la mormintele Culturii Amforelor Sferice